

De politieke partij kan het niet meer alleen

In de politicologische literatuur worden politieke partijen in een representatieve democratie vier functies toebedeeld. De eerste functie van partijen is de integratie- en programmeringsfunctie. Volgens de theorie hebben partijen de taak om op basis van een coherentie visie op de samenleving verschillende waarden tegen elkaar af te wegen en botsende belangen te verenigen. Daarbij helpt het als een partij denkt en handelt vanuit een politieke ideologie. De tweede functie is de representatie van een groep mensen uit de samenleving die met elkaar een visie op de samenleving delen. Partijen hebben dan als taak om de zorgen van die mensen in het politieke debat te benoemen en hun problemen op de politieke agenda te zetten. Communiceren met leden en (potentiële) kiezers is de derde functie van politieke partijen. Zij dienen verantwoording af te leggen over wat ze voor hun kiezers doen, welke standpunten ze innemen en waarom. Ten slotte is het aan politieke partijen om politici en bestuurders te werven en selecteren. Zij dragen onze volksvertegenwoordigers voor de kieslijsten voor. Een afgeleide van deze functie is opleiding en educatie van onze politieke bestuurders en er daarmee voor zorgen dat ons land in al zijn geledingen goed wordt bestuurd.

De praktijk is weerbarstiger dan de theorie. De klassieke taken van partijen zijn op meerdere vlakken aan sterke erosie onderhevig. Zo voelen partijen – in relatie tot de programmerings- en integratiefunctie - steeds meer schroom om een groot verhaal te vertellen over hoe hun ideale samenleving eruit ziet. De individualisering heeft ertoe geleid dat mensen zich wellicht ook minder laten leiden door een coherente mens- en maatschappijvisie. Zij zijn nog onverminderd geëngageerd, laten zich leiden door waarden, maar de samenhang daartussen is minder coherent. Ze zijn enerzijds voor meer duurzaamheid, maar zijn tegelijk lid van de ANWB die jarenlang pleitte voor meer asfalt en tegen rekeningrijden.

Een symptoom van de teloorgang van de programmeringsfunctie is de opkomst van doelgroeppartijen voor bijvoorbeeld ouderen, nieuwe Nederlanders en dieren. Zij verenigen niet zozeer mensen die een gemeenschappelijke visie op het goede samenleven delen, maar die een gezamenlijk belang hebben. De traditionele partijen reageren op de opkomst van deze belangenbehartiging door zelf ook op basis van verfijnd kiezersonderzoek hun doelgroepen te kiezen. Electoraal geograaf Josse de Voogd heeft laten zien dat op postcode is aan te wijzen waar partijen als D66 en GroenLinks en aan de andere kant de SP in steden hun kiezers vandaan halen. CDA en VVD proberen zich te positioneren als de partijen van de middenklasse, hoewel ze daar andere termen voor gebruiken (de boze burger of de hard werkende Nederlander).

Het zal dan ook niet verbazen dat partijen ook hun representatiefunctie niet goed meer kunnen vervullen. Politieke partijen slagen er net als veel andere maatschappelijke organisaties niet meer in om een brede dwarsdoorsnee van de Nederlandse samenleving te vertegenwoordigen. Mensen laten zich niet makkelijk meer vertegenwoordigen. De individualisering maakt dat mensen hun eigen belangen behartigen. Ze zijn niet lid van een vakbond, maar hebben een rechtsbijstandsverzekering. Dat is een probleem voor vakbonden, brancheorganisaties, ondernemersverenigingen én politieke partijen.

Tot voor kort hadden traditionele media de communicatiefunctie van partijen vrijwel volledig overgenomen. Na de ontzuiling konden partijen niet meer via gelieerde kranten, tijdschriften en radio- en tv-omroepen hun kiezers direct bereiken. De ontzuilde media hadden de functie

van partijen overgenomen, waardoor partijen en hun politici weinig invloed meer konden uitoefenen op hoe het verhaal van hun partij werd verteld. De komst van sociale media hebben de positie van partijen en politici weer aanzienlijk versterkt. Zonder media als intermediair kunnen zij via een tweet of een post op Facebook hun boodschap aan hun achterban kwijt. Daarbij geldt als kanttekening dat via twitter of Facebook niet een brede groep van mensen wordt bereikt.

Eigenlijk is de rekruteringsfunctie de enige waarop partijen een monopolie hebben. We hebben immers nog geen werkende democratievorm bedacht die de representatieve democratie volledig kan vervangen. En dus zijn we voor de rekrutering van onze volksvertegenwoordigers nog volledig afhankelijk van politieke partijen. Die hebben ondertussen wel steeds meer moeite om die taak goed in te vullen. De teloorgang van de representatiefunctie heeft zijn weerslag op de vijver waaruit partijen moeten vissen voor hun politici; het aantal vissen neemt al decennialang gestaag af. Maar belangrijker nog: de diversiteit van de vis wordt zienderogen minder. Het zijn vooral hoogopgeleide professionals die nog lid worden van een partij en omdat zij politieke ambities hebben. Mark Bovens en Anchrit Wille muntten het begrip 'Diplomademocratie' om een democratie aan te duiden die gedomineerd wordt door de mensen die het door hun goede opleiding sociaaleconomisch en maatschappelijk voor de wind gaat. Het grote risico is daarbij dat de zorgen en onderwerpen die praktisch opgeleiden belangrijk vinden niet hun weg vinden naar de politieke agenda. De Staatscommissie parlementair stelsel stelt zonder omwegen dat de inhoudelijke representatie in onze parlementaire democratie ronduit gebrekkig is.

Kortom, de politieke partij heeft alleen nog maar een monopolie op de rekruteringsfunctie. en die functie is voor partijen steeds lastiger in te vullen omdat nog maar weinig mensen lid zijn van een politieke partij. En de mensen die nog wel lid zijn van een partij vormen geen representatieve afspiegeling meer van de samenleving. Dat maakt het voor partijen weer extra lastig om de programmeringsfunctie en representatiefunctie te vervullen.

Wat nu te doen? Partijen kunnen we niet afschaffen, we hebben ze nog steeds nodig. Ik denk dat politieke partijen veel meer kunnen doen om mensen aan zich te binden. De meeste partijen hebben voor mensen maar één vorm van lidmaatschap in de aanbieding en daar moet meestal ook nog eens een behoorlijke jaarcontributie voor op tafel worden gelegd. Het is de moeite waard als politieke partijen gaan experimenteren met verschillende vormen van lidmaatschap. Wat te denken van een 'stemlidmaatschap' voor het luttele bedrag van vijf euro per jaar. Die geeft je dan het recht om in een soort Nederlandse vorm van *primaries* mee te stemmen over wie de lijsttrekker van jouw voorkeurspartij moet worden. Daarnaast kan het interessant zijn om mensen op thema bij jou als partij te betrekken. Ben je het eens met de standpunten van een partij op het terrein van onderwijs? Sluit je aan bij het onderwijsnetwerk van die partij! En waarom niet speciaal een lokaal lidmaatschap introduceren? Dat biedt mensen de gelegenheid om hun steun aan een lokale coryfee uit te drukken zonder dat ze meteen vastzitten aan een partij die zij in de landelijke politiek bedenkelijk vinden opereren.

Differentiatie van lidmaatschapsvormen trekt wellicht ook weer een grotere diversiteit aan mensen naar politieke partijen, waardoor de representatiefunctie wordt versterkt. En mogelijk vind je als partij op deze manier tegen een groot politiek talent aan die nu onontdekt blijft. De wetgever moet differentiatie van lidmaatschapsvormen wel ondersteunen met een wijziging

van beleid. Nu krijg je als partij subsidie van de overheid en de hoogte van die subsidie is gebaseerd op het aantal traditionele leden. Die financieringsregeling moet op de schop en ook alternatieve lidmaatschapsvormen toestaan.

Differentiatie van lidmaatschapsvormen zal niet kunnen verhinderen dat hoog opgeleide kosmopolieten oververtegenwoordigd blijven binnen politieke partijen. Voor de legitimiteit van onze democratie in het algemeen en de politiek in het bijzonder is het belangrijk dat de gehele samenleving zich betrokken voelt en ervaart dat iedereen invloed kan uitoefenen op belangrijke beslissingen die ons samenleven raken. We ontkomen er daarom niet aan om alternatieve democratie vormen naast onze vertegenwoordigende democratie toe te staan en verder te ontwikkelen. Referenda, loting, burgerpanels, schouwen, consultaties en conventies kunnen andere dan de *usual suspects* bij politiek en besluitvorming betrekken. Voor de legitimiteit en het behoud van onze democratie zijn dergelijke vernieuwingen cruciaal.

Rien Fraanje is *secretaris-directeur van de Raad voor het Openbaar Bestuur*.

[Juni 2019]

Literatuur

Mark Bovens en Anchrit Wille, *Diplomademocratie*, Amsterdam: Bert Bakker, 2010.

Rien Fraanje, *Brede volkspartijen in een versnipperde samenleving*, Lezing, 2018.

Raad voor het Openbaar Bestuur, *Vertrouwen op democratie*, 2010.

Raad voor het Openbaar Bestuur, *Politieke partijen: nodig of overbodig?*, Essaybundel, 2014.

Raad voor het Openbaar Bestuur, *Over referenda en andere vormen van burgerparticipatie op nationaal niveau*, Signalement, 2018.

Staatscommissie Parlementair Stelsel, *Lage drempels, hoge dijken*, Amsterdam: Boom, 2018.